

розбіжності узусів вихідної й цільової мов видаються й досі найменш дослідженими, хоча фактично переклад здійснюється саме з узусу однієї мови узусом іншої мови.

Дослідження мовної компетенції у перекладознавстві потерпає від недостатнього вивчення мовленнєвої діяльності, тому що й досі широко та необгрунтовано вважається, що переклад здійснюється з мови та на мову, хоча він фактично є специфічною мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, безпосередньо пов'язаною із застосуванням у спілкуванні елементів системи мови, отже повністю ігнорується складність поняття “мова”.

Слід зазначити, що сучасне перекладознавство, методика навчання перекладу та й мовознавство наразі звертають недостатньо уваги на мовленнєву діяльність, що помітно негативно відбивається на розвитку деяких їхніх та суміжних галузей, зокрема, мовленнєзнавства в усіх його аспектах, контрастивного мовознавства та методики викладання іноземних мов і перекладу. Справедливо зауважується, наприклад, що “...саме лінгводидактична практика настирливо нагадує про недостатність вивчення мови поза його використанням у комунікації” [4:54]

Із комунікативного погляду, мовний перекладацький бар'єр полягає у особливостях (розбіжностях) формування пропозицій прямих та непрямих мовленнєвих актів, відсутності у перекладацькому мовленні певних типів та видів мовленнєвих актів та використанні певних мовленнєвих актів у різних комунікативних ситуаціях. В усіх цих випадках ключову роль відіграють розбіжності в узусах вихідної та цільової мов. Подолання зазначених бар'єрів переважно залежить від рівня відповідних компетенцій перекладача – чим вищий її рівень, тим легше та адекватніше долаються такі бар'єри, які ми називатимемо узусними перекладацькими бар'єрами.

Однак вирішальним для мовно адекватного перекладу все ж таки є досконале знання узусу цільової мови, яке дозволяє виключити інтерференцію узусу вихідної мови під час фази перевираження смислу оригіналу із застосуванням узусу цільової мови. Тому важливим для підготовки перекладачів з рідної мови іноземною мовою видається посилене навчання узусу іноземної мови як цільової у перекладі.

Слід особливо зазначити, що існує важливий безпосередній зв'язок між рівнем узусної субкомпетенції та якістю виконаного перекладачем перекладу: що вона вища, тим вища його якість (зрозуміло, за умови належного рівня інших пов'язаних із цільовою мовою субкомпетенцій). Узусна субкомпетенція, так би мовити, “вінчає” загальну мовну компетенцію перекладача.

Дослідники, до речі, зауважують (і ми з ними цілком згодні), що навіть на старших курсах фахових вишів найважливішою складовою перекладацької компетентності залишається мовна субкомпетенція і, зокрема, така її частина, як вміння вживати мовні елементи у перекладацькому мовленні під час укладання цільового тексту [5:8].

Будь-які дві мови відрізняються своїми узусами, у тому числі не тільки далекоспоріднені, а й близькоспоріднені мови (зрозуміло, що останні мають менше відмінностей в узусах, ніж перші). Нагадаємо, що узус мови – це загальноприйнята реалізація у мовленні елементів загальнонародної мови, що включає в себе елементи різних ідіомів, і що функціонування всіх ідіомів у сукупності (або загальнонаціональної мови) й формує узус [5: 5-6].

Оскільки переклад здійснюється з узусу вихідної мови на узус цільової мови, то серед усіх мовних перекладацьких бар'єрів узусні відмінності двох мов становлять для перекладознавців, особливо для тих, хто спеціалізується на лінгвістиці перекладу, найбільший науковий інтерес. Важливе значення для забезпечення якості перекладу майбутніх перекладачів є й навчання їх особливостям цільової мови, особливо її узусу як мовного бар'єру найвищого рівня. Наразі відсутня єдина думка науковців щодо складу перекладацької компетентності (про це див. [6]) та, зокрема, характеру власне мовної субкомпетенції, у тому числі узусної субкомпетенції. Лише деякі перекладознавці наголошують на особливій ролі узусу у перекладацькому мовленні та його нормі. Зокрема, Р.К. Міньяр-Белоручев [7:8] наголошував на важливості володіння перекладачем комунікативною компетенцією, хоча й не розкривав достатньо її сутність. Комісаров В.Н. до складу перекладацької компетентності включає, поміж іншого, й знання про узус [8: 323], не згадуючи при цьому саме володіння узусом цільової мови та узусні навички.

Неувага до такого аспекту письмового та усного мовлення студентів-перекладачів, як узус цільової мови, призводить до недостатнього володіння останнім та помилок у перекладацькому мовленні. Фактично, це стає свого роду перекладацьким бар'єром на шляху якісного виконання перекладів майбутніми перекладачами.

Узус мови – це значний та складний об'єкт дослідження і навчання, вагу якого у мовних студіях та підготовці філологів іноземних мов і, зокрема, перекладачів ще зовсім недостатньо оцінено, тому йому слід приділити значно більше уваги, ніж це робилося дотепер. Тому викладачів перекладачам узусу іноземної мови слід здійснювати послідовно та у достатньому обсязі протягом усього часу підготовки перекладачів, не забуваючи водночас поглибленого вивчення узусу рідної мови, адже і іноземна, і рідна мови є робочими мовами перекладача.

Слід зазначити, що узусний бар'єр перекладача має також частково й об'єктивну причину свого виникнення – йдеться про таку об'єктивну обставину, як відсутність можливості повноцінного спілкування другою (іноземною) мовою в умовах вивчення її перекладачами (та й викладачами) у країні іноземної мови. Безперечно, перебування у країні мови, яка вивчається, значно сприяє кращому засвоєнню узусу іноземної мови. Ця вада існує через недостатню мобільність студентів та викладачів, яка лише декларується прихильниками Болонського процесу, проте успіхів у цьому напрямку реформування вітчизняної освіти ще досить мало. Реальне, “живе” спілкування у країні з носіями іноземної мови слід вважати потужним засобом вдосконалення узусної субкомпетенції.

Тут слід сказати, що між навчанням перекладу та навчанням іноземної мови існує безпосередній зв'язок: переклад може сприяти вивченню узусу іноземних мов (див., наприклад, [9]), а вивчення узусу іноземних мов безперечно сприяє вдосконаленню вмінь та навичок правильного перекладу іноземною мовою (так, як вона вживається у спілкуванні носіями цієї іноземної мови).

В ідеального перекладача-білінгва (яких насправді, мабуть, дуже мало) володіння узусами вихідної і цільової мов однаково ідеальне, тоді перекладачі-штучні білінгви значно краще володіють узусом рідної, ніж вивченої іноземної мови, тому недарма

у багатьох міжнародних організаціях й існує вимога до перекладачів, аби вони перекладали лише рідною мовою. Перекладачі-штучні білінгви мусять значно більше вивчати узус іноземної мови, щоб мати відповідну кваліфікацію перекладати з рідної мови іноземною мовою. Саме навчальна робота над тотожностями та подібностями і розбіжностями узусів вихідної та цільової мов дозволяє підготувати перекладачів високої кваліфікації.

До цього слід додати, що у нашій країні підготовка таких перекладачів здійснюється не викладачами-природними білінгвами, які досконало володіють узусами двох мов, а переважно штучними білінгвами, які самі не володіють досконало цими узусами і які також потребують подальшої узусної підготовки. А оскільки викладачі у цілому не мають достатньої можливості засвоювати узус іноземної мови у її середовищі, то реальним виходом із такого становища є наукове порівняльне дослідження узусів вихідної та цільової мов, глибоке осмислення його результатів та їх застосування у практиці викладання перекладу. У навчанні перекладачів слід звертати більше уваги на їхню узусну підготовку, яка передбачає відповідний комплекс вправ [10].

Таке навчання практично неможливе без результатів наукового опису та пояснення подібностей та, особливо, розбіжностей в узусах мов, задіяних у перекладі. Тому успішність підготовки перекладачів на належному рівні безпосередньо залежить від рівня дослідженості узусів у порівняльному плані, оскільки не слід забувати, що ми працюємо над підготовкою штучних білінгвів-перекладачів, якісність роботи яких залежить від високого рівня володіння саме узусами вихідної та цільової мов.

Важливо систематично досліджувати та викладати відмінності узусів вихідної та цільової мов і узусні регулярності. Під останніми розуміються узусні норми, що визначають прийнятність структури, семантики, прагматики та лексичного наповнення мовленнєвого акту.

Слід зазначити, що узусні регулярності мов досліджені зовсім недостатньо. Так, наприклад, у деяких видах речень в англійському мовленні неприйнятною вважається велика група підмета, що налічує 5-6 та більше слів (докладніше про це див. [11:247-254]). Ця регулярність не може бути ефективно визначена без порівняння мовлення двох або більше мов. Саме недослідженість узусів мов, у тому числі з погляду контрастивного узусознавства, заважає цілеспрямовано та систематично навчати студентів узусу іншомовного мовлення. Тому одним із першочергових завдань і лінгвістики перекладу, і контрастивного узусознавства слід вважати виявлення різних узусних регулярностей чужомовного мовлення.

Деякі дослідження свідчать, що студенти-перекладачі порівняно з перекладачами-професіоналами, наприклад, у перекладах іноземною мовою живають більше неприродних поширених речень, будучи нездатними вживати короткі ємки речення, менш різноманітний набір лексичних елементів, меншу кількість смислових слів тощо, і що мова перекладів, зроблених студентами, значно більш віддалена від природної іноземної мови, а також, великою мірою, від мови перекладів, виконаних професіональними перекладачами (див., наприклад, [12]).

Отже, з огляду на важливість узусної компетентції нагальним видається осучаснення змісту викладання іноземних мов та перекладу іноземною мовою. Навчання

узусу іноземної мови передбачає перетворення знання про нього і відповідних вмінь та навичок у повноцінний інструмент перекладацького мовлення, тобто у знаряддя мовленнєвої діяльності студентів-перекладачів, коли вони перекладають іноземною мовою, а не просто в об'єкт засвоєння (пор. подібний підхід до навчання спілкуванню іноземною мовою у [13]).

Відмінності в узусах вихідної та цільової мов заслуговують на спеціальне дослідження не тільки з теоретичного, а й з прикладного погляду – у плані навчання перекладу, укладання перекладних словників, критики перекладу тощо. Такі відмінності існують на різних ділянках функціонування мови (вживання мовних елементів у спілкуванні) – комунікативних принципах розподілу інформації в мовленнєвих актах, у вживанні слів (так званих безпосередніх словникових відповідників), у граматиці мовлення (у сполучуваності слів, вживанні їх форм, побудові словосполучень та речень), у наборах (типах та видах) мовленнєвих актів тощо. Взагалі сфера відмінностей мов оригіналу та перекладу залишається мало та нечітко окресленою, що заважає, зокрема, науково обгрунтовано викладати іноземну мову та переклад.

Розгортаючи необхідну підготовку до широкого запровадження вивчення узусів мов студентами-філологами (у тому числі майбутніми перекладачами), потрібно сформулювати значну наукову базу знань про узуси іноземних мов та їх подібностей і розбіжностей із узусом рідної мови.

У навчанні узусу іноземної мови перекладачів слід висвітлювати для студентів не тільки особливості, відмінності узусу іноземної мови як цільової порівняно з вихідною мовою, а й подібності та тотожності узусів, оскільки це дозволить студенту швидше та вільніше долати такий узусний бар'єр.

Важливим для якісного забезпечення навчання за спеціалізацією “Переклад” видається поглиблене порівняльне вивчення узусів рідної та іноземної мов. Саме такі дослідження можуть становити важливу частину основи фахової підготовки.

Навчання узусу повинно пронизувати всі професійно орієнтовані мовні дисципліни навчального процесу – починаючи з першого курсу бакалаврату, де викладається іноземна мова? та закінчуючи другим курсом магістратури, де викладаються спеціальні курси. Кожна професійно орієнтована дисципліна має містити суттєвий розділ, присвячений узусам рідної та іноземної мов та їх порівнянню. На старших курсах до програм порівняльних дисциплін повинні також входити розділи про узуси мов. Забезпечити це можуть наукові дослідження як викладачів, так і студентів, що б сформувало уявлення про важливість вивчення узусу для якісної підготовки випускників перекладацьких відділень. Видається доцільним увести узусну підготовку у навчальні плани всіх мовних та перекладацької спеціалізацій спеціальності “Філологія”. Через не зовсім достатню дослідженість узусів іноземних мов у країнах їх поширення цей обов'язок повинні на себе взяти викладачі наших вишів, які працюють над підготовкою за цими спеціалізаціями.

Магістранти спеціалізації “художній переклад” повинні більше вивчати художньо-літературний узус іноземної мови для застосування його у перекладах художніх творів, а магістранти спеціалізації “галузевий переклад” мають вдосконалювати свої знання, вміння та навички застосування науково-літературного, технічно-літературного,

юридичного та інших спеціалізованих узусів іноземної мови. Іншими словами, під час навчання студентів різним спеціалізаціям перекладу потрібно значно більше уваги приділяти відповідним видам узусу іноземної мови – ситуативному, соціальному, жарновому, медіумному (що використовується залежно від таких засобів спілкування, як ЗМІ, Інтернет тощо) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Linder D. Translating Problems and Translating Difficulties: Tools for Teaching Specialized Translation // https://www.academia.edu/3446703/Translating_Problems_and_Translating_Difficulties_Tools_for_Teaching_Specialized_translation. 2. Nord C. Text Analysis in Translation.– Amsterdam: Rhodopi, 1991. – 250 pp. 3. *Языковые и культурные барьеры в переводе* // <https://prezi.com/6ee5ylxeag41/presentation/>. 4. *Стилистика как речеведение*. М: Флинта-Наука, 2013. – 268 с. 5. *Ерофеева Е.В.* Проблемы социо- и психолингвистики: Сб. ст. / Отв. ред. Ерофеева Т.И.; Перм. ун-т. – Пермь, 2003. – Вып.2. – С. 3–8. 6. *Мещеряков А.С. Косникова А.К.*, О выявлении компонентного состава переводческой компетентности // Среднее профессиональное образование. – №12. – 2011. – С. 5-8. 7. *Миньяр-Белоручев Р.К.* Как стать переводчиком? – М.: Готика, 1999. – 176 с. 8. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение. – Москва: ЭТС, 2002. – 424 с. 323. 9. *Пут А.* Translation and Language Learning: The role of translation in the teaching of languages in the European Union. A Study // https://www.researchgate.net/publication/258940012_Translation_and_Language_Learning_The_role_of_translation_in_the_teaching_of_languages_in_the_European_Union_A_Study. 10. *Карабан В.І.* Важливість навчання узусу рідної та іноземної мов у підготовці перекладачів та філологів іноземних мов // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 2 (44). – Київ, 2013. – С. 24-30. 11. *Карабан В.І.* Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 606 с. 12. *Pariy A., Kunilovskaya M.* Learner vs. Professional Translations into Russian: Lexical Profiles // <http://www.dialog-21.ru/media/3467/pariy.pdf>. 13. *Вишняускаене Д., Лечицкая Ж.* Развитие языковой и переводческой компетенций // Kalbos teorija ir praktika : konferencijos pranešimų tezės, 2009 m. lapkričio 20 d. / Kauno technologijos universitetas. Kalbotyros katedra. Kaunas: Technologija, 2009. p. 76-77.

*Карабан В.И., д. филол. н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

УЗУС КАК БАРЬЕР В ПЕРЕВОДЕ С РОДНОГО НА ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК

В статье рассматривается уровень владения узусом целевого иностранного языка как языковой барьер в переводе с украинского языка. Подчеркивается, что узусная компетенция является одним из главных условий достижения адекватности перевода с украинского языка на иностранный язык, поскольку перевод почти всегда осуществляется преимущественно на основе узуса целевого языка. Делается вывод о необходимости осовременивания содержания профессионально ориентированных дисциплин и специальных курсов с целью повышения уровня узусной подготовки будущих переводчиков.

Ключевые слова: перевод на иностранный язык, переводческий барьер, узусная компетенция, обучение узусу иностранного языка, узусные регулярности.

CUSTOMARY LANGUAGE USAGE AS A BARRIER IN TRANSLATING FROM A NATIVE LANGUAGE INTO A FOREIGN LANGUAGE

The article considers the level of a customary usage command of the foreign target language as a linguistic barrier in translating from Ukrainian. Emphasized is that customary usage competence is one of the major prerequisites for achieving the adequacy of translation, since translation is almost always done largely on the basis of the target language usage. The conclusion is made that it is absolutely necessary to bring up to date the content of professionally oriented disciplines and major courses with a view to improve the level of customary usage competence of would-be translators.

Key words: *translation into a foreign language, translation barrier, customary usage competence, translation into a foreign language, teaching a foreign language usage, usage regularities.*

УДК 81'25:340.113;811'112.2:161.2

*Касяненко Д.С., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД: НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ВЕКТОР

У статті досліджено юридичний переклад як окремий вид міжкультурної комунікації в праві. Подано короткий огляд становлення юридичного перекладу на німецькомовних теренах і в Україні, проаналізовано етапи формування, а також ключові принципи функціонування юридичного перекладу, його практичні та теоретичні засади.

Ключові слова: *юридичний переклад, міжкультурна комунікація в праві.*

Незважаючи на те, що останні століття фахівці позначають “добою перекладу” [7, с. 134] і те, що історія фахового перекладу нараховує вже понад 4000 років, у сучасній царині перекладознавства теоретичні засади фахового перекладу, зокрема юридичного перекладу, остаточно ще не досліджено, що визначає **актуальність** даної розвідки. Попри те, що право та його інститути з давніх часів були об’єктом досліджень юристів, філософів, політологів, істориків та антропологів, юридичний переклад відносно нещодавно сформувався як новий напрям *міжкультурної комунікації в праві* міждисциплінарного характеру. Враховуючи сучасні умови становлення правових систем більшості країн СНД, а також їх європейський вектор, виникає потреба у перекладі нових юридичних текстів, що пояснює необхідність вивчення теоретичних засад та сутності практичних проблем юридичного перекладу.

Практика перекладу юридичних текстів сягає своїм корінням давньої давнини, про що свідчать збережені до наших днів артефакти, зокрема *Договори про мир між Єгиптом та хетською імперією* (1271 р. до р. Х.) та переклад *зведень цивільного права* (Corpus Iuris Civilis) спочатку грецькою, а з часом іншими мовами. Проте